

Василь Футала

*Доктор історичних наук, професор
кафедри нової та новітньої історії
України Дрогобицького державного
педагогічного університету імені
Івана Франка*

**ГАВРИЛІВ І.
ЗАХІДНА УКРАЇНА У 1921–1941 роках:
нарис історії боротьби за державність:
монографія. — Львів: Видавництво Львівської
політехніки, 2012. — 472 с.**

Vasyl Futala

Havryliv I. Western Ukraine in 1921—1941: the sketch of the struggle for statehood: monograph.— Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2012.—472 p.

У скарбниці української історичної науки є чимало праць, присвячених політичній історії Західної України міжвоєнної доби ХХ ст. До різних аспектів цієї тематики зверталися Степан Макарчук, Юрій Сливка, Михайло Швагуляк, Микола Кугутяк, Ігор Васюта, Ігор Соляр та ін. Проте Ігор Гаврилів віднайшов такий кут зору на проблему, під яким вона ще не висвітлювалася комплексно, з урахуванням усієї гами історичних та історіографічних джерел. Провідною ідеєю твору став показ боротьби західноукраїнського політикуму за відновлення національної державності. Ав-

тор, порівняно зі своїми попередниками, розширив хронологічні межі дослідження, довівши свою розповідь до середини 1941 р. На його думку, саме Акт 30 червня 1941 р. став кульмінаційним моментом державотворчих зусиль західноукраїнських еліт у 20–40-х рр. XX ст., підсумком їхньої 20-літньої боротьби за вищу форму політичної організації українців.

Структурно праця побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку джерел і літератури, додатків та іменного покажчика. У вступі автор докладно проаналізував історіографію проблеми, у т. ч. вказуючи на праці, які узагальнено або побічно торкаються задекларованої теми. У цій же частині монографії представлено джерельну базу дослідження. Її основу склали численні архівні матеріали з колекцій Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного історичного архіву України у Львові, Державного архіву Львівської області, Державного архіву Волинської області, Державного архіву Рівненської області, Державного архіву Тернопільської області, опубліковані документи і матеріали, мемуари. Критичне використання багатого джерельного комплексу дозволило авторові досягти поставленої мети — висвітлити національно-визвольний рух за відновлення державності України у міжвоєнний період та на початковому етапі Другої світової війни крізь призму ідейно-програмних засад, тактики і стратегії боротьби основних західноукраїнських політичних сил.

У першому розділі, «Військово-стратегічне та суспільно-політичне становище на західноукраїнських землях на початку 1920-х рр.», автор зробив спробу висвітлити велике коло питань, як-от: причини поразки українських визвольних змагань 1917–1921 рр.; суперечності великих держав Європи у вирішенні галицького питання й намагання еміграційного уряду ЗУНР використати їх для відродження галицької державності; встановлення у Східній Галичині та Західній Волині польського окупаційного режиму; відновлення міжпартійного союзу народно-трудової, радикальної і християнської партій та підтримка ними акцій галицького екзильного уряду; активізація діяльності партій прорадянської орієнтації; утворення і розбудова Української Військової Організації; форми і розмах масових саботажів та інших револю-

ційних виступів українців проти колонізаторської політики Польщі на західноукраїнських землях; парламентські вибори 1922 р. і тактика українських політичних середовищ.

Ведучи мову про причини втрати західноукраїнської державності, автор цілком слушно акцентував на відсутності політичного досвіду і особистих зв'язків на міжнародній арені політичних лідерів, а також єдиного плану дій усіх політичних сил — еміграційного уряду, галицького проводу, політикуму північно-західних земель. Не сприяли загальнонаціональній справі вузькопартійні інтереси, особисті амбіції партійних лідерів, моральний занепад окремих із них.

У другому розділі, «Західноукраїнські політичні сили в умовах утвердження польського окупаційного режиму», подано широке полотно подій у національному регіоні протягом 1923—1929 рр. Передовсім висвітлено заходи влади щодо державної та етнічної асиміляції українського населення, а також економічної колонізації «східних кресів». Автор резонно зауважив, що не тільки для польської правиці (ендеків), а й для лівиці (есдеків) західноукраїнські землі стали одним із головних чинників розбудови Польської держави.

У монографії переконливо показано, що старі політичні партії націонал-демократів (трудовиків), радикалів і соціал-демократів після санкціонування Радою послів держав Антанти анексії Східної Галичини пережили глибоку кризу, яка підштовхнула провідників цих партій до реорганізації політичних сил з метою їх об'єднання і консолідації, до розробки нової політичної лінії і тактичних настанов відповідно до змін державно-правового статусу анексованого регіону з урахуванням його міжнародного становища. Українська політична легальна опозиція бажала використати як метод силового тиску на польський уряд Українську Військову Організацію. Однак поширення ідеології українського націоналізму на західноукраїнських землях та в середовищі української еміграції, поповнення лав УВО радикально налаштованою молоддю призвело до створення наприкінці 1920-х рр. нової політичної структури — Організації Українських Націоналістів. На початку своєї діяльності ОУН поширила свій вплив на все українське суспільство, маючи намір перерости у загальнонаціональний рух, і поставила за мету прискорити зростання національної свідомості та політичної ак-

тивності українців до передбачуваних нових світових катаклізмів, під час яких і мала би вирішитися доля української державності.

У третьому розділі, «Питання української державності напередодні Другої світової війни», проаналізовано суспільно-політичну обстановку і визвольний рух у Західній Україні в умовах економічної кризи та репресивної національної політики польських властей. У центрі уваги дослідника перебували причини та наслідки саботажної акції УВО, ОУН 1930 р., угодовська лінія Українського національно-демократичного об'єднання, спроба згуртування національно-державницьких сил, поступове зростання впливу та авторитету націоналістичного підпілля. За спостереженнями автора, протягом 1930-х рр. у політичному житті західного регіону України окреслилося дві політичні лінії: одна була представлена противниками насильницьких заходів, які з тактичних міркувань йшли на компроміс із владою, а друга — прихильниками силових методів боротьби. Курс націоналістичного підпілля на розгортання в Західній Україні тотальної або перманентної революції призвів до загострення українсько-польських взаємин. Та найбільше до цього спричинилася інкорпораційна політика польської влади.

У цьому ж розділі розглянуто українське питання на тлі загострення міжнародних відносин напередодні Другої світової війни. На численних прикладах показано, що західноукраїнські політичні сили за допомогою національних емігрантських організацій постійно закликали європейську спільноту вирішити проблему української державності. Особливо активною та дієвою тут була ОУН, про що засвідчили події на Підкарпатській Русі. На думку автора, проголошення суверенітету Карпатської України відновило національні державницькі традиції. Звернуто увагу й на той факт, що бої на Закарпатті розгорталися за півроку до початку Другої світової війни. А це означало, що країни-агресори на чолі з нацистською Німеччиною зустріли перший збройний опір саме на українських землях.

Про становище західноукраїнських земель у 1939–1941 рр., причини й наслідки розколу ОУН, Акт проголошення Української держави та перспективи боротьби за її утвердження йдеться у четвертому розділі «Українська держава на початку Другої світової війни: спроба відновлення та утвердження». І знову спостерігаємо велику кількість фактографічного матеріалу, почерпнутого

з архівних фондів і спеціальної літератури, а відтак, глибокі узагальнення автора. На його переконання, на початку війни саме українські націоналісти, незважаючи на розлад своїх рядів та несприятливу для українських земель воєнну обстановку, коли один окупант змінював іншого, зуміли зорієнтуватися у такій складній ситуації, здійснивши конкретні заходи щодо консолідації національно орієнтованих сил. У результаті був проголошений Акт відновлення Української держави, який знайшов широкий відгомін серед українського громадянства, а в створюваних державницьких інституціях брали участь представники різних політичних середовищ. Саме вони стали тим каталізатором державотворчого процесу, який не так просто було спинити чужинцям. Окупаційна німецька влада, розпочавши репресії проти українських патріотів, спричинила масовий рух Опору, осердям якого була Українська Повстанська Армія. Цілком можна погодитися й з іншою авторською сентенцією: ставши історичним етапом національного державотворення, Акт 30 червня 1941 р. дав потенційну енергію наступним поколінням борців за волю України.

Загальні висновки сформульовані відповідно до завдань дослідження і позначені зваженістю та аргументованістю. Це яскраво ілюструє хоча б такий сюжет монографії: «Можна з певністю говорити, що діяльність УСДП, УСРП, УНДО та ОУН взаємно себе доповнювала, задовольняючи усі політичні запити західноукраїнського населення. [...] Їхня діяльність мала успіх, бо сприяла: а) збереженню державницьких традицій українського визвольного руху; б) підвищенню національної свідомості народу усіх земель Західної України [...]; в) розбудові національних господарських, культурно-освітніх та спортивно-патріотичних закладів і установ [...]; г) морально-духовному утвердженню українців [...]» (с. 409).

Разом із тим треба зауважити, що авторові не вдалося усебічно висвітлити всі аспекти теми. Це стосується, наприклад, історії боротьби західних українців проти польського окупаційного режиму на початку 1920-х рр. або саботажної акції УВО, ОУН 1930 р. Спонукають до дискусії окремі твердження дослідника (скажімо, щодо провідної ролі УВО в об'єднанні націоналістичних сил). У тексті мають місце й особисті переживання автора щодо певних подій чи історичних персонажів. Звичайно, з останнім зауваженням можна посперечатися, бо відомо, що свого часу й

видатний український історик-позитивіст Володимир Антонович намагався встановити відповідність між своєю активною позицією щодо теми дослідження і дотриманням об'єктивності в наукових пошуках. У нотатках до інавгураційної лекції, виголошеної в університеті ім. св. Володимира 1870 р., учений констатував: історик повинен на основі ретельного вивчення фактів критично аналізувати минуле, але це не означає, що він мусить абстрагуватися від предмета дослідження; навіть сильні патріотичні почуття можуть бути узгоджені з об'єктивністю.

У цілому ж монографія І. Гаврилів, що написана на солідній археографічній базі, є вагомим внеском у сучасну українську історичну науку і, безумовно, буде корисною для подальшого вивчення новітньої історії України.